
De ene spiritualiteit van Jezus en de vele spirituele wegen tot navolging. *Mijmeringen na een bezoek aan de prior van La Grande Chartreuse.*

Tim Peeters
Molenstraat 52
2861 Onze-Lieve-Vrouw-Waver

Toen ik in de zomer van 2007 op bezoek was bij dom Marcellin Theeuwes, de uit Nederland afkomstige generale prior van de kartuizerorde, hadden we een interessante discussie over het begrip 'spiritualiteit' en de betekenis daarvan in de kartuizertraditie. Ik was in La Grande Chartreuse, het moederklooster van de kartuizers bij Grenoble, om het script van mijn boek 'Gods eenzame zwijgers. De spirituele weg van de kartuizers' aan hem voor te leggen. De oorspronkelijke ondertitel van het boek luidde echter 'De spiritualiteit van de kartuizers', maar die werd op uitdrukkelijk verzoek van de prior veranderd in 'De spirituele weg van de kartuizers'. Dom Marcellin vond het begrip spiritualiteit niet alleen wat tendentius en mogelijk concurrentieel klinken, volgens hem bestaat er überhaupt niet zo iets als een 'kartuizerspiritualiteit'.

De vele spirituele wegen in navolging van Jezus: differentiatie in het religieuze leven

Een concrete en bevattelijke inhoud geven aan het begrip spiritualiteit is niet zo eenvoudig. Tal van christelijke auteurs en theologen hebben er doorheen de geschiedenis hun eigen invulling en interpretatie aan gegeven, de ene al wat geslaagder dan de andere. Volgens Van Dale betekent spiritualiteit kortweg een 'geestelijke levenshouding'. Het Theologisch Woordenboek duidt het begrip spiritualiteit in de meest brede betekenis als 'een bewuste geestelijke levenshouding, d.w.z. het leven volgens een christelijk levensideaal, het beheersen van alle doen en laten door de christelijke levensvisie'. Maar de tekst wijst ook op de meer specifieke en traditionele betekenis van het woord 'spiritualiteit' 'als een bijzondere vorm van het streven naar de christelijke volmaaktheid. Deze betekenis (...) beheerst het differentiële volmaaktheidstreven en komt tot uiting in termen als benedictijnse of franciscaanse spiritualiteit (...). Elke spiritualiteit wordt beheerst door het grote christelijke levensideaal'³.

Uit de definitie van het Theologisch Woordenboek kunnen we twee interessante gedachten over spiritualiteit destilleren: vooreerst dat er maar één christelijk

levensideaal bestaat, met name een leven zo ideaal als het leven van Jezus. En ten tweede dat er vele wegen bestaan om dat ene levensideaal te betrachten. We zouden met andere woorden kunnen stellen dat er in realiteit maar één christelijke spiritualiteit bestaat en dat is die van Jezus zelf. Om die ene spiritualiteit concreet te beleven, bestaan er echter verschillende invalshoeken: een differentiatie aan spirituele wegen dus. Een analoge discussie betreft het woord Kerk: er is maar één Kerk en dat is die van Jezus. Er bestaan echter meerdere kerken of kerkelijke gemeenschappen die samen die ene Kerk van Christus vormen. In de ecclesiologie spreekt men zo over eenheid in verscheidenheid. Wat ons discours betreft, zou dit kunnen betekenen: de ene spiritualiteit van Jezus bestaat in de vele spirituele wegen tot navolging.

Zo kom ik tot de eerste objectie die de prior van La Grande Chartreuse opwierp tegen de oorspronkelijke ondertitel van mijn boek. Zoals we al zegden, kon volgens hem de zinsnede 'De spiritualiteit van de kartuizers' immers wat concurrentieel of tendentieus klinken, alsof de zogenaamde kartuizersspiritualiteit een monolithisch blok vormt binnen het spectrum van het religieuze leven, dat dan zou bestaan uit een karmelitaanse, een ignatianaanse, een franciscaanse, een dominicaanse, een benedictijnse spiritualiteit, enzovoort. De indruk kan worden gewekt dat elke orde of congregatie als een patent een eigen spiritualiteit claimt, duidelijk onderscheiden van die van de andere. Er zijn voorbeelden uit de kerkgeschiedenis bekend van een zekere concurrentiegeest die tussen bepaalde orden en congregaties, of op kleinere schaal tussen bepaalde kloosters en abdijen, bestond. Met de bescheidenheid en de deemoed die een kartuizer eigen is, voelde dom Marcellin zich wat onbehaaglijk met elke mogelijke schijn van concurrentie of naijver tussen de verschillende religieuze en monastieke families.

Als mens zijn wij altijd beperkt: niet alleen in tijd en ruimte, maar zeker ook door eigen falen en tekortschieten. Hoe edel ons streven ook is, nooit slagen we erin om het christelijke levensideaal in totaliteit te beleven: ons leven is nu eenmaal niet zo ideaal als dat van Jezus. Om de ene spiritualiteit van Jezus in totaliteit te beleven, ontbreekt het ons als mens aan een fundamentele dimensie: die van het goddelijk zijn. Alleen Jezus zelf, die God en mens is tegelijk, was in staat om dit levensideaal of deze levensspiritualiteit in totaliteit te beleven. Onze eigen navolging zal zich daarom altijd beperken tot één of meerdere facetten van Jezus' leven, sterk bepaald door de contingentie van onze eigen aard, onze eigen voorkeur en onze eigen afkomst. Dit fundamenteel menselijk kantje van de christelijke navolging zien we duidelijk in het leven van de heiligen, zeker in dat van de stichters van de orden en de congregaties. Sint-Benedictus bijvoorbeeld was geen Ignatius van Loyola, Theresia van Avila was geen Teresa van Calcutta, en Don Bosco geen Paulus van het Kruis. Elk van hen had een eigen aard, een eigen karakter, of beter gezegd een eigen charisma, dat weerom sterk getekend werd door de contingentie van de geschiedenis en de noden van de tijd. In de vormgeving van hun eigen religieuze levensstijl hebben de ordestichters daarom één of meerdere facetten van Jezus' leven sterk(er) in de verf gezet: de ene de caritas, de andere de verkondiging, en weer een andere het gebed of de contemplatie. Sint-Bruno

op zijn beurt concentreerde zich op de woestijnervaring van Jezus en de momenten waarop de Heer zich terugtrok om te bidden. Het eigen charisma van de kartuizerorde bestaat dan ook uit eenzaamheid en stilte. Kortom, de bonte verscheidenheid aan kloosterorden, congregaties en sociëteiten toont ons de differentiatie aan spirituele wegen die er bestaan als mogelijke navolging van Jezus. Zoals een bij zich aangetrokken voelt door de typische kleur van één bepaalde bloem en een vlinder net door de kleur van een andere, zo heeft elke kloosterling zich ooit aangetrokken - of net afgestoten - gevoeld door de unieke particuliere kleur van een bepaald religieus instituut. Of om het met simpele woorden te zeggen: een gallegiaan is geen jezuïet, een franciscaan is geen dominicaan, en een trappist geen kartuizer.

De spirituele weg van de kartuizers: geluk en vrijheid in de woestijn

Kan men nu eigenlijk spreken van een typische 'spiritualiteit van de kartuizers' of niet? Ik kom zo tot de tweede objectie die de prior van La Grande Chartreuse maakte tegen de oorspronkelijke ondertitel van mijn boek. Een anonieme kartuizermonnik – de kartuizers hebben de gewoonte om anoniem te publiceren – schrijft in het artikel *Stilte en eenzaamheid. Het leven van een kartuizer* dat de terminologie 'kartuizersspiritualiteit' eerder ongelukkig is. En hij legt ook uit waarom: "Veeleer dan het volgen van een voorgeschreven spiritueel parcours of een bepaalde ascetische methode, laat de solitaire monnik zich vormen door het kartuizerleven zelf, dat een leven van eenzaamheid en armoede is en waarvan het ritme geheel bepaald wordt door het bidden van de officies en door de liturgische kalender. De eenzaamheid en het vaak langdurige gebrek aan direct menselijk contact voeren de monnik tot een zeer intense relatie met zichzelf, met God en met de anderen. Alleen in deze zeer beperkte zin zou men nog kunnen spreken van een kartuizersspiritualiteit, op voorwaarde dat men ze ontdoet van elk vooraf gedefinieerd karakter. Uiteraard structureert en bepaalt de gemeenschappelijke regel in zekere zin het hele bestaan van de kartuizermonnik, maar toch zijn het vooral de voortdurende en onvoorziene schommelingen van het leven zelf die hem naar zijn binnenkant leiden, daar waar hij de stem van God kan horen en waar alles nieuw wordt. In het kartuizerleven draait alles om het nu-moment, dat zijn volheid in zichzelf draagt en dat altijd actueel en geheel nieuw is"⁴. "Het voornaamste kenmerk van deze roeping is het zich aangetrokken voelen tot een leven van eenzaamheid en innerlijkheid, gericht op een persoonlijke en intieme ontmoeting met God en Christus. (...) Om dit doel te bereiken volgt elke kartuizer een persoonlijke weg, die zelfs voor zijn medebroeders vaak verborgen blijft"⁵.

De laatste gedachte van onze anonieme auteur is fundamenteel in onze discussie over het al dan niet bestaan van een specifieke kartuizersspiritualiteit: in het kartuizerleven gaat het vooreerst om de zeer persoonlijke weg die elke individuele monnik in zijn zoektocht naar God bewandelt, een weg die sterk verschillen kan van persoon tot persoon en die dus voor elke kartuizer anders en uniek is. Sterker dan in het cenobitische monnikendom⁶ zoals bij de benedictijnen en de cisterciënzers, kent het semi-eremitische kartuizerleven⁷ een aanzienlijk deel van fysieke eenzaamheid, met een grote persoonlijke vrijheid tot gevlog. De kar-

tuizer brengt immers het grootste deel van de dag – ongeveer 18 uur - in de eenzaamheid van zijn kluis door. Tussen de kleine officies, die door het luiden van de klok worden aangekondigd en die door elke monnik alleen worden gebeden, is de kartuizer vrij om zijn tijd in te vullen zoals hij wil, met gebed, studie of handenarbeid. “Voordeel van het kartuizerleven, vergeleken met andere strenge kloosterordes, is dat je het leven grotendeels zélf kan organiseren”, getuigt de Vlaamse ex-kartuizer Kris Wittevrongel, die 5 jaar in het klooster van Parkminster (Engeland) leefde. “In je tuintje kan je bloemen of groenten kweken, van de omliggende natuur genieten, je kunt in je cel gedichten schrijven of iconen schilderen”⁸. Inderdaad, dat was ook één van de eerste woorden die de prior van het kartuizerklooster van Portes, gelegen tussen Lyon en Genève, tot mij sprak toen ik er in de zomer van 2008 twee volle weken mocht verblijven: ‘In de kluis ben je vrij. Je doet er wat je wil!’

Voor buitenstaanders kan het repetitieve ritme van het kartuizerleven misschien oeverloos monotoon lijken, maar voor de kartuizers zelf wordt de eentonigheid na verloop van tijd overstegen door een gevoel van intense innerlijke rust en psychische vrijheid. Het strakke dagschema is een hulp, zeker in de beginperiode van het monastieke leven, om al die vrije uren in de kluis niet verloren te lopen in nietsdoen en verveling. Langzaam aan moet de monnik leren om de verschillende activiteiten in de kluis zodanig te organiseren dat ze zoveel mogelijk geestelijke vruchten opleveren. Hij moet met andere woorden leren met zijn ‘vrije tijd’ om te gaan en die zinvol in te vullen. In de woestijn is de vrijheid een leerschool. “De uiterlijke regel heeft slechts een *pedagogische functie* op de weg naar de ware geestelijke vrijheid”, schrijven de Franse bisschoppen in een pastorale brief naar aanleiding van het negende eeuwfeest van de dood van Sint-Bruno. “De uiterlijke regel moet de monnik beetje bij beetje gevoelig maken voor de *innerlijke regel*, die de Heilige Geest in zijn eigen hart zelf is. Onder het toeziend oog van zijn geestelijke begeleider leert de kartuizer tijdens zijn vorming om met de vrijheid in de kluis te spelen (...)”⁹.

“Vrijheid?” zullen sommigen echter kritisch opwerpen, “hoe kan een kartuizer zich nu vrij voelen?” Voor vele mensen lijkt een kartuizerklooster eerder op een gevangenis of een kerker: hoge muren die de buitenwereld afsluiten en afzonderlijke cellen waarin de monniken opgesloten zitten. “Van buitenaf bekeken kan het kartuizerleven inderdaad een strak keurslijf lijken met allerhande regeltjes, ascetische praktijken en mondgebeden. Een kader waarin geen openheid lijkt te bestaan voor soepelheid en ontsnapping”¹⁰. De idee dat de kartuizers zich vrij kunnen voelen lijkt op het eerste gezicht onmogelijk en contradictoer. Maar toch voelen zij zich écht vrij binnen de muren van het klooster en de kluis. Een vrijheid die weliswaar van binnen komt – een *geestelijke vrijheid* dus - en die men stilaan moet veroveren: de kartuizers zijn ‘bevrijd’ van alle wereldse zorgen en uiterlijke bijkomstigheden die de innerlijke rust en de waakzame gerichtheid op God kunnen verstoren. En échte vrijheid leidt tot écht geluk.

“Verheugt u te zijn aangekomen op de rustige en veilige plaats van deze verborgen haven”¹¹ schreef Sint-Bruno in één van zijn brieven. “In de woestijn kunnen sterke zielen zoveel ontvangen als zij maar willen”, noteerde hij in een andere

brief. “Ze kunnen er rust vinden in zichzelf, er de kiemen van de deugden trouw ontwikkelen en er met vreugde de vruchten van het paradijs plukken. (...) In de woestijn kan men zich overgeven aan een gevuld nietsdoen en aan een rust-inactie. (...) Ontvlucht dus, mijn broeder, al deze hindernissen en ellenden, en verlaat de stormen van deze wereld om in de veilige en rustige ankerplaats van de haven te verblijven”¹². “Uw eenvoud prikkelt velen tot naijver. Uw tevredenheid in uw strenge armoede verwacht velen in hun hebzucht. Uw afwending van alle uiterlijke drukte boezemt velen huiver in”¹³, mijmerde Willem van Saint-Thierry in zijn *Gulden Brief* aan de kartuizers van Mont-Dieu enkele decennia later. En nog een pak eeuwen later bevestigt ook kardinaal Danneels volmondig dat de kartuizers zich niet opgesloten of vereenzaamd voelen in hun kluis: “Integendeel, de onthechting aan de materiële wereld geeft hun een gevoel van vrijheid”¹⁴.

De bekende spreuk *O beata solitudo, o sola beatitudo*¹⁵ of *O zalige eenzaamheid, o enige zaligheid* licht een tipje van het paradoxale mysterie of geheim van het kartuizerleven op. ‘Van die vrede die de wereld niet kent’¹⁶ zoals Bruno zelf het noemde. “Het aangehaalde vers heeft snel ingang gevonden als kenspreuk van de kartuizerorde en is behalve op het poortgebouw van het kartuizerklooster van Calci vanaf de zeventiende eeuw te vinden op tal van relictten uit de geschiedenis van de orde. Ze brengt tot uitdrukking wat degene zoekt die de kartuis betreedt: de zalige eenzaamheid, die leidt tot de enige zaligheid. De eenzaamheid is in het zelfverstaan van de kartuizers kennelijk het meest wezenlijke element van hun roeping en van hun religieuze levensstijl. Zij bepaalt hun eigenheid te midden van de andere vormen van religieus gemeenschapsleven die de christelijke traditie in de loop der eeuwen heeft gekend en nog kent. (...) De *cella* [kluis] is het verblijf van eenzaamheid, waar de kartuizer het grootste en belangrijkste gedeelte van zijn monastieke leven in doorbrengt. Hij moet de plaats en de eenzaamheid die hij er beleeft, koesteren en zich er niet om onbenullige redenen uit laten verdrijven”¹⁷.

Geestelijke vrijheid leidt op termijn dus tot geluk, zoals we probeerden aan te tonen. Geluk is het uiteindelijke doel van elk mensenleven, ook van het kartuizerleven. Hoe de kartuizer nu deze vrijheid en dit geluk voor zichzelf moet verwerven, vindt hij niet terug in handboeken. Ook zijn geestelijke leider, zijn novicemeester of zijn prior kunnen hem geen bestaande formule of recept voorschrijven. Want wat voor de één zoet proeft, kan voor de ander bitter smaken. Er is met andere woorden geen pregedefinieerde *kartuizerspiritualiteit* voorhanden. Het gaat eerder om een *spirituele weg* die door alle kartuizers samen gevolgd wordt: de *spirituele weg van de woestijn*. Deze weg bestaat uit een aantal vaste krijtlijnen, zoals eenzaamheid en stilte, afzondering en eenvoud, contemplatie en gebed, ascese en volharding. Maar toch is deze weg tegelijk voor elke monnik individueel en uniek. Het uiterlijke kader van het klooster en de kluis, de uiterlijke leefregels en de constituties, het uurrooster en de voorgeschreven gebeden en activiteiten, scheppen een bevoorrechte biotoop van stilte, rust en eenzaamheid, waarin de kartuizer zich kan richten op de kern van zijn roeping en op het middelpunt van zijn leven: zijn eigen hart, zijn eigen binnenste of zijn eigen ziel, want juist daar, waar geen anderen kunnen binnengluren of binnen-

breken, kan hij God bij uitstek vinden en ontmoeten. De eenzaamheid van de kluis is nooit een doel op zich, maar een middel om de monnik naar de kern van zijn bestaan te voeren: de contemplatie van God zelf. "Alleen van God, en voor God alleen te leven, ziedaar het wezen van onze eenzaamheid"¹⁸, schreef Pieter Van de Meer de Walcheren zo treffend in *Het witte Paradijs*.

De individualiteit die de spirituele weg van de kartuizers zo sterk karakteriseert wordt onder andere duidelijk in het onderscheid dat er bestaat tussen de koormonniken en de lekenbroeders; een onderscheid dat teruggaat tot de tijd van Bruno zelf. Bij zijn intrede of in de loop van zijn opleiding kiest elke kandidaat bewust één van beide vormen van kartuizerleven. Dit onderscheid tussen de priestermonniken en de niet-gewijde broeders wordt wel eens verkeerdelijk als een verdoken vorm van klerikalisme of als een restant van middeleeuws feodalisme verstaan. In werkelijkheid moet de kandidaat onderscheiden of hij zich tot de radicale of de meer getemperde vorm van solitair leven geroepen voelt. Zowel de koormonniken als de lekenbroeders zijn volwaardige kartuizers: eenzaamheid en stilte vormen voor beiden de vaste ondergrond van hun weg naar vrijheid en geluk, van hun weg naar God dus. "De oorspronkelijke kartuizergemeenschap bestond uit de eenheid van deze twee onderscheiden, maar complementaire en onafscheidelijke delen. Uiteraard is het leven van de monniken en dat van de lekenbroeders sterk verschillend. De monniken leven in de verborgenheid van hun kluis. Ze zijn priester of ze zijn geroepen het te worden. De lekenbroeders wijden eveneens hun leven in eenzaamheid aan God, maar ze verrichten meer handenarbeid en dragen zorg voor alle materiële aangelegenheden (...). Zonder de bijdrage van beide specifieke delen, zou de kartuizerorde niet zijn wat ze is. Daarom kan het kartuizerleven nooit gereduceerd worden tot het leven van één van beide delen, omdat het net bestaat in de eenheid van beide levensvormen"¹⁹.

Dom André Poisson, de vorige generale prior van de kartuizerorde, wijst in een onuitgegeven conferentie treffend op de eenheid en verscheidenheid die de spirituele weg van de kartuizers zo typeert: "Men kan stellen dat er binnen eenzelfde gemeenschap priesters en broeders leven, werkers en koormonniken, novicen en zieken. Het gaat dus om zeer verschillende levensstijlen. Men kan zich afvragen of zij allen dezelfde roeping hebben? Er is bijvoorbeeld dom Michel die regelmatig enkele dagen per jaar op reis is, maar ook dom Marc die praktisch nooit zijn kluis verlaat. Ik ben ervan overtuigd dat het wel degelijk om dezelfde roeping en hetzelfde leven gaat. Elk van deze levensstijlen toont een verschillend aspect van onze roeping. De schijnwerper kan het kartuizerleven vanuit verschillende hoeken belichten, maar uiteindelijk gaat het over hetzelfde leven. Een leven dat tegelijk soepel en absoluut is. Sint-Bruno zegt: 'Bestaat er een hoger goed dan God te zien?' En de ziel die God bemint roept uit: 'Wanneer zal ik Hem zien?' Dit is in grote lijnen de kartuizerroeping, die men op verschillende manieren kan beleven. Zowel door de postulant die net is toegekomen en op zoek is naar God, maar die nog een beetje twijfelt, als door de monnik die hier al 50 jaar is en al een beetje ervaring heeft (...). De geest van onze statuten luidt als volgt: 'Je leeft in de kluis voor God. Wel, doe er wat je wil, maar doe al-

les voor God'. (...) Als je net als de woestijnmonniken manden wil vlechten, wel vlecht dan manden, desnoods de hele dag. Als je de bijbel van buiten wil leren, wel leer die dan van buiten. Het belangrijkste is dat je bezigheden je tot God voeren en je bij God laten zijn"²⁰.

Een spirituele weg met bochten en bulten

We willen verre van de indruk wekken dat de geestelijke vrijheid en het geluk in het kartuizerleven als goedkope vruchten voor het grijpen liggen. De spirituele weg van de kartuizers is er altijd één met bochten en bulten. Het vraagt geduld, volharding en uithouding om hem ten einde toe te gaan. Het is verleidelijk om het solitaire leven te idealiseren of te romantiseren, om het met andere woorden zo voor te stellen dat het niet meer aan de werkelijkheid beantwoordt, "zoals dat gemakkelijk gebeurt door mensen die het niet uit langdurige ervaring kennen"²¹, aldus de Nederlandse kartuizer Johan de Bruijn, monnik van de Transfiguratie in Arlington (USA). De eenzaamheid wordt echter ook getekend door 'de kenmerkende beproeving en strijd die de stabiliteit in de kluis meebrengt: dorheid, monotonie, de confrontatie met zichzelf en wat de traditie de 'gedachten' noemt (plannenmakerij, verlangens, beelden etc. die de geest voortdurend doorkruisen), de leegte van hart, gevoel en zinnen, gebrek aan uiterlijke middelen om de motivatie op gang te houden óf om even afstand te kunnen nemen. In deze situatie kan men ongemerkt gaan verzanden in routine of gaan vluchten in futiliteiten. Is de kluis niet ook de plek waar ik mezelf tot raadsel ben? Brengt eenzaamheid niet ook tot een voortdurend ondervragen van mijn geloof en mijn voorstellingen van God (...)"²² Het is de fundamentele ervaring van wat door de monastieke traditie de *acedia* of de *lusteloosheid* wordt genoemd: de ervaring van spirituele duisternis, afwezigheid, afkeer en zelfs depressie. "De tocht naar het beloofde land is ver en de wegen die naar de bron leiden zijn droog en dor"²³, merken de statuten van de kartuizerorde realistisch op. De novicemeester moet de kandidaten daarom "stelselmatig vormen in het gebruik van hun vrijheid, in de heilige vrijheid van onze solitaire levensstijl"²⁴, merkt een anonieme kartuizerauteur verstandig op. Ik besef dat het bestek van dit artikel te beperkt is om uitgebreid op de keerzijde van de medaille in te gaan, maar toch moest ik die even aanraken om authentiek te blijven.

Slotbeschouwing: hoe de titel van een boek wijzigen kan

De uiteindelijke ondertitel van mijn boek is dus op vraag van dom Marcellin Theeuwes veranderd. Ik bracht deze wijziging niet zomaar uit schroom of onderwerping aan, maar wel uit respect voor de authenticiteit van het kartuizerleven. De spirituele weg van de woestijn is een mogelijke vorm tot navolging van Jezus naast zovele andere. Het is een weg die niet beter, volmakter of heiliger is. Alleen wie echt door God geroepen is om deze weg te gaan, kan er de vruchten van geestelijke vrijheid en geluk plukken. Voor alle anderen is de woestijnweg slechts een doodlopende straat. Dat is ook niet zo erg: iedereen moet immers zijn of haar eigen weg door het leven gaan. De brede waaier aan orden, congregaties en sociëteiten vormt daarom als verzameling de ene spiritualiteit van Jezus Christus. Complementariteit en niet verzuiling is dus een fundamenteel kenmerk van het religieuze leven.

Het lijkt me duidelijk dat spreken over een afgelijnde 'kartuizerspiritualiteit' theoretisch ongelukkig is en onvoldoende de karakteristieken van het kartuizerleven in kaart brengt. De spirituele weg van de kartuizers is breed, zo breed als er monniken en monialen zijn én ooit geweest zijn. Of om met de woorden van dom André Poisson te eindigen: "Elk van ons leidt in de kluis of in zijn taak een eigen leven met God. (...) Het maakt niet uit of men nu generale prior is, gezeten aan een bureau met een telefoon erop, of dat men broeder is in een tuin, onzichtbaar voor allen. Het is exact hetzelfde: we staan alleen voor God. (...) Dit is de eigenheid van onze roeping, die ons in zekere zin tot echte kluzenaars maakt: tussen onszelf en God is er niemand meer"²⁵.

(Endnotes)

- 1 Cf. T. PEETERS, Gods eenzame zwijgers. De spirituele weg van de kartuizers, Carmelitana, Gent, 2007, 189 p.
- 2 Theologisch Woordenboek, p. 4395.
- 3 Ibid., p. 4395.
- 4 UN CHARTREUX, Silence et solitude. Une vie de chartreux, in : Etudes, Juillet-Août 2007, p. 66-67.
- 5 Ibid., p. 63-64.
- 6 Het cenobitische monnikendom legt de klemtoon op het gemeenschapsleven.
- 7 De kartuizers zijn semi-eremieten: ze leven als kluzenaars in afzonderlijke huizen, maar toch binnen hetzelfde klooster en ze kennen gemeenschappelijke momenten van gebed en ontmoeting.
- 8 J. VRANCKX, Ik was een kartuizer, in: Gazet van Antwerpen, 2-3 september 2006, p. 5.
- 9 Saint Bruno in : Documents Episcopat. Bulletin du Secrétariat de la Conférence des Evêques de France (12-13), 2001, p. 14.
- 10 Ibid., p. 14.
- 11 SAINT BRUNO, Lettre à ses fils chartreux, in: Lettres des premiers chartreux I (Sources Chrétiennes 88/1988), p. 83; 85.
- 12 SAINT BRUNO, Lettre à Raoul le Verd, in : Ibid., p. 71 ; 75.
- 13 WILLEM VAN SAINT-THIERRY, Gulden Brief, in: Benedictijns Tijdschrift (2001/3), nr. 27.
- 14 M. DE ROECK, Kardinaal Danneels over Into Great Silence (www.cinemien.nl), 2006, p. 1.
- 15 Vers uit het gedicht Solitudo sive vita solitaria laudata (1566) van de Nederlandse priester-dichter Cornelius Musius Delphius (1500-1572).
- 16 Cf. SAINT BRUNO, Lettre à Raoul le Verd, p. 71.
- 17 P. NISSEN, Eenzaamheid als zoeken naar God, in: Benedictijns Tijdschrift (2001/3), p. 90; 98-99.
- 18 PIETER VAN DE MBER DE WALCHEREN, Het witte Paradijs, 1947, p. 78.
- 19 UN CHARTREUX, La Grande Chartreuse par un chartreux, 1998, p. 38-39.
- 20 Onuitgegeven tekst: Récréation commune du 28 février 1993: confidences du Révérend Père Dom André à l'occasion de son 70e anniversaire.
- 21 J. DE BRUIJN, De Gulden brief nog leesbaar?, in: Benedictijns Tijdschrift (2001/3), p. 121.
- 22 Ibid., p. 121-122.
- 23 Statuten van de kartuizerorde, 1.4.

- 24 UN CHARTREUX, Vivre dans l'intimité du Christ (2006/1), p. 93.
- 25 Confidences du Révérend Père Dom André à l'occasion de son 70e anniversaire, p. 3.